

Vertybių ir tėvų palaikomo santykio su vaikais efektas akademiniam vaikų pasiekimams mokykloje: trijų kohortų Lietuvos gyventojų (18–52 m.) palyginimas

Apolonijus Žilys

Vytauto Didžiojo universitetas, Sociologijos katedra, Jonavos g. 66, LT-44194 Kaunas, Lietuva, apolonijus.zilys@vdu.lt

Anotacija. Ilgalaikiai pokyčiai socializavo skirtingas vertybines orientacijas Lietuvoje ir tai davė skirtingą efektą pasiekimams mokykloje. Straipsnyje analizuojami 18–52 m. Lietuvos gyventojų duomenys ir siekiama atskleisti, kaip kintančios asmeninės vertybinės nuostatos ir skirtingi tėvystės stiliai sąlygojo trijų Lietuvos kartų akademinis pasiekimus. Pastebėta, kad asmeninės pomaterialios vertybės kartu su stimuliuojančiu tėvystės stiliumi turėjo didžiausią efektą visų kartų pasiekimams mokykloje.

Esminiai žodžiai: *pasiekimai mokykloje, vertybės, vertybinės orientacijos, tėvų ir vaiko santykis, tarpgeneraciniai skirtumai, moderni visuomenė ir pomoderni visuomenė, Lietuva.*

Įvadas

Geros mokyklos koncepcijoje (2015) teigiama, kad mokinio pažanga, jo akademiniai pasiekimai ir mokinio asmenybės branda yra svarbiausi ugdymo sistemos kokybę apibrėžiantys elementai. Dažnai švietimo ir ugdymo politikoje koncentruojamas dėmesys į nacionalinius mokinių akademinis pasiekimus ir jų palyginamumą su kitomis šalimis (Raudienė, 2018). Pavyzdžiui, Lietuvos mokinių standartizuotų vertinimų matematikos srityje vidurkis lenkia EBPO šalių mokinių bendrą vidutinį vertinimą, bet atsilieka skaitymo ir mokslo srityse pagal naujausius PISA tyrimo rezultatus (OECD, 2023). Tyrimo rezultatai pasitelkiami ne tik vertinant nacionalinę ugdymo sistemos kokybę ir gilumines

problemas (Galkienė, Monkevičienė, 2023), bet ir kaip ilgalaikiai stebėsenos kriterijai, kokia turėtų būti ugdymo sistema per artimiausius dešimtmečius (OECD, 2023). PISA tyrimo rezultatai referuojami ilgalaikėje „Lietuva 2030“ strategijoje, kurioje akcentuojama ugdymo ir švietimo sistemos vystymosi vizija, kad mokymosi visą gyvenimą bei aukštesniųjų gebėjimų, kaip kūrybingumo ir inovatyvumo, potencialas Lietuvoje turėtų būti labiau išnaudojamas, o ugdymo procesai turėtų atliepti individualius mokymo poreikius. Lietuvos valstybė išskiria, kad ugdymas turėtų būti orientuotas į tam tikrų individualistinių vertybinių orientacijų (kūrybingumas, atvirumas ir atsakomybė) diegimą.

Mokinių pasiekimus lemia daugelis faktorių, tačiau atsakomybių už vaiko pasiekimus pasidalijimas tarp tėvų ir mokytojų gali turėti labai didelę reikšmę (Čiuladienė, Valantinas, 2016). Juškienė ir Stasiulienė (2019) įvardija, kad turi susiklostyti tam tikras mokyklos ir šeimos bendradarbiavimas, arba kas įvardijama kaip efektyvi *edukacinė komunikacija*, t. y. socialinė aplinka, kurioje tėvai ir mokytojai yra suinteresuoti įsitraukti į mokinio ugdymo procesą. Pastebima tyrimuose (Valantinas, Čiuladienė, 2012; Rakickienė, 2015), kad tėvų įsitraukimas į ugdymo procesą turi teigiamą efektą mokinių pasiekimų rezultatams ir tai siejasi su tėvų nuostatomis į ugdymo procesą ir tėvų vertybėmis. Visgi šis straipsnis siekia atkreipti dėmesį ne į mokytojų ir tėvų bendradarbiavimo reikšmę mokinių pasiekimams, bet kaip tėvų ir mokinių santykis sąlygoja akademinę mokinių sėkmę.

Apskritai moderniose visuomenėse tėvų ir vaikų santykis yra apibrėžiamas kaip politinis klausimas, o ne kaip privatus šeimos reikalas. Pastebėtina, kad šeimos institutas patiria institucines išorinės aplinkos (mokyklos ar nacionalinio lygmens institucijų) intervencijas, ypač kai tai susiję su akademiniais pasiekimų klausimais ar ugdymo sistemos problemomis (Giles, 2002; Edwards, Giles, 2004). Taigi, švietimo politika ir įvardijami tikslai turi didelę reikšmę formuojant šeimos vertybes ar visuomenėje dominuojančius tėvystės stilius, kai tai yra susiję su ugdymo klausimais. Įtraukios švietimo politikos, apimančios visą mokyklos bendruomenę, ir įtraukiojo ugdymo įgyvendinimas yra svarbi Lietuvos švietimo politikos dienotvarkės dalis (Ališauskienė, Miltenienė, 2018), o „Lietuva 2030“ strategijoje išskiriama sumanios visuomenės vizija, pabrėžiant, kad Lietuva, kaip visuomenė ir kartu ugdymo sistema, turi prisidėti prie kūrybingo, atviro ir atsakingo piliečio ugdymo.

Straipsnyje analizuojama 18–52 m. Lietuvos gyventojų amžiaus grupė, kuri analitiškai padalijama į tris kohortas pagal tai, koku Lietuvos laikotarpiu asmuo patyrė reikšmingiausią socializacijos gyvenimo tarpsnį. Jame yra išskirtos trys – kultūrinio šoko, transformacijos ir nepriklausomybės – kohortos, o toks skaidymas apibendrina skirtingus Lietuvos visuomenės raidos tarpsnius. Straipsnyje keliama prielaida, kad skirtingos kartos buvo savitai socializuotos, savitai joms buvo perduotos vertybės, jos patyrė skirtingą tėvystės stilių ir pasižymėjo specifiniu santykiu su savo tėvais. Be to, ne tik pats laikotarpis sąlygoja skirtingų vertybių ugdymą, bet ir specifinis tėvų ir vaikų santykis konkrečiu istoriniu tarpsniu tiesiogiai formuoja specifines asmenines vertybines orientacijas. Taigi, išskirtos kohortos ne tik nurodo istorinį kontekstą ir jame vykusius

struktūrinius pokyčius, kurie sąlygoja, kas yra/nėra vertybė, bet kartu tėvų ir vaikų santykis yra to laikotarpio aplinkybių produktas atsižvelgiant į tai, kas išskiriama ir perduodama vaikams kaip vertybė šeimos aplinkoje.

Šio straipsnio tikslas yra atskleisti, kaip asmeninės mokinių vertybės bei santykis su tėvais yra sietini su mokinių pasiekimais (akademine sėkme) mokykloje ir kaip vertybiniai ir tėvystės stiliaus skirtumai yra susiję akademiniais pasiekimais tarp trijų skirtingų Lietuvos kohortų. Straipsnyje keliami keturi tyrimo uždaviniai: 1) nustatyti, ar egzistuoja vertybiniai santykių su tėvais ir akademinės sėkmės skirtumai tarp kohortų; 2) atskleisti, kokios egzistuoja bendrosios tarpgeneracinės vertybių, santykio su tėvais ir akademinės sėkmės sąsajos kiekvienoje išskirtoje kohortoje; 3) nustatyti, kokie tėvystės stiliai sąlygoja asmeninių vertybių raišką ir kokie tėvystės stiliai ir asmeninės vertybės skatina geresnius akademinis pasiekimus kiekvienoje kohortoje; 4) atskleisti, ar esama statistiškai reikšmingų tėvystės stiliaus netiesioginių efektų pasiekimams mokykloje priklausomai nuo tam tikrų asmeninių vertybių diegimo.

Teorinė problemos lauko analizė

Kartos, šeimos transformacija ir vertybiniai poslinkiai tarp kartų Lietuvoje

Kartą, kaip sąvoką, yra sudėtinga vienareikšmiškai apibrėžti, nes tai yra analitinė kategorija, kuri nusako, kokios vertybės buvo socializuojamos tarp bendraamžių konkrečiame kontekste. K. Mannheimas pasiūlo apibrėžimą, kad karta yra panašaus amžiaus žmonių grupė ar kolektyvas, kuri riboja tam tikra istorinė ar kultūrinė vietovė, konkretus laikmetis ir bendros to laikmečio patirtys. Visgi priklausymas kartai nėra sąlygotas tikta (su)gyvenimo su kitais bendraamžiais konkrečiame istoriniame laikmetyje ir vietovėje. K. Mannheimas (1952, p. 303) įvardija, kad karta yra bendraamžių grupė, kurią vienija bendras patyrimas ir dalyvavimas visuomenėje, jos raidos procesuose ir bendrų visuomenės pokyčių patirčių turėjimas. Taigi, panašios bendraamžių patirtys yra svarbiausias vienijantis konkrečios kartos asmenų požymis. Dažniausiai socialiniuose moksluose visuomenė išskaidoma į atskiras kartas kas 15–20 metų pagal gimimo metus. Kartai apibrėžti yra svarbu, kaip konkrečiu laikotarpiu technologinė, socialinė, kultūrinė, ekonominė ir politinė visuomenės raida formavo tam tikras amžiaus grupes, jų supratimą apie pasaulį, lūkesčius, elgseną ar net vertybes (Kohli, Meyer, 1986; Pilcher, 1994).

Vis dėlto kartos apibrėžimas yra kritikuojamas, siūloma jį keisti tikslesniu terminu – kohorta. Kohorta gali būti apibrėžiama kaip socialinė karta (Pilcher 1994; Timonen, Conlon, 2015), be to, kohortas galima apibrėžti nebūtinai pagal tolygias amžiaus grupes. Įvairūs reikšmingi visuomenės įvykiai netrunka vienodai, visuomenės kaitos tempas yra dinamiškas ir inertiškas, tad net patirtys toje pačioje 15–20 metų grupėje gali būti ganėtinai skirtingos. Taigi, Mannheimo pasiūlytas apibrėžimas tinkamas yra visuomenėse, kurių vystymasis buvo nuoseklus ir be staigų struktūrinių pokyčių. Be to, kohortos sąvoka leidžia patiems tyrėjams įsivardyti, kada baigiasi ir kada prasideda kitos kartos

riba priklausomai nuo istorinių įvykių tėkmės. Nors kohorta gali būti suprantama kaip tikslesnis kartos pakaitalas, bet ir kohorta, kaip terminas, susilaukia pastabų. Pavyzdžiui, kohortų palyginimai implikuoja prielaidą, kad kohortai priskirti asmenys yra homogeniški savo patirtimis, o tai ignoruoja intrakohortinius skirtumus pagal svarbius faktorius (pvz., socialinė klasė), kurie galėtų paaiškinti skirtingą tos pačios kohortos asmenų elgseną, percepciją ar vertybes (Kohli 2015; Kraniauskienė, Kraniauskas 2020; McCourt, 2012). Vis dėlto kohortų palyginimas turi savo prasmę, jis leidžia atskleisti, kaip skirtingos amžiaus grupės įprasmina dabartį praeities patirčių perspektyvoje, kokie egzistuoja šiuolaikinėje visuomenėje panašumai, įtampos taškai ar net konfliktai tarp skirtingo amžiaus grupių asmenų dėl to, kad asmenys augo ir buvo socializuoti skirtingu laikmečiu (Timonen ir kt., 2013; Timonen, Conlon, 2015).

Socializacija ir normatyvinis vertybių perdavimas skirtingoms kartoms įvairiais istoriniais laikotarpiais atsiranda dėl šeimos pokyčių. Pastebima, kad šiuolaikinėje visuomenėje vis ryškesnis darosi individualizacijos procesas, kuris sąlygoja, kad individai vis rečiau įsipareigoja šeimoms, mažėja šeimos instituto reikšmė, o hierarchiškumu tarp tėvų ir vaikų grįsti santykiai šeimoje keičiasi iš tradicinių ir įsipareigojančių santykių tėvams į liberalesnius susitarimus, kurie grįsti pagarba, derybomis ir visų šeimos narių sutarimu (Beck, Beck-Gernsheim, 1995, 2002; Giddens, 1992). Apskritai pati šeima, kaip institutas, išgyvena reikšmingas transformacijas, kai vaikai auga ir yra socializuojami įvairiose šeimos formose, kurios tradicinėse visuomenėse laikytinos kaip nestandartinės šeimos. Pavyzdžiui, išaugęs kohabitacijų, tėvystės be santuokos, pakartotinių partnerystės ar santuokų skaičius tik atskleidžia šeimos formų pliuralizmą, o skirtingose šeimos formose tėvystė ir vaikų ir tėvų santykiai turi būti permąstomi. Šie pokyčiai nėra būdingi vien tik vakarų visuomenėms, panašios šeiminių santykių transformacijos ir demografiniai šeimų struktūros pokyčiai stebimi ir Lietuvoje (Jasilionis ir kt., 2015; Maslauskaitė, Baublytė, 2012; Maslauskaitė ir kt., 2017). Beck-Gernsheim (1998) teigia, kad individualizacija, kaip latentinis procesas, lėmė didesnę asmenų emancipaciją ir išsilaisvinimą iš tradicinių šeimos vaidmenų. Kitaip tariant, šeimoje tėvų ir vaikų socialiniai santykiai vis labiau grindžiami visų individų susitarimu, interesų suderinimu ir poreikių atvirumu. Santykiai šeimose transformuojasi link labiau egalitarinių, o šeima suprantama daugiau ne kaip reguliuojantis asmens laisvę institutas, o kaip socialinę ar emocinę paramą teikiantis kolektyvas.

Įvertinus pastarųjų 30 metų laikotarpį, Lietuva, kaip ir daugelis vadinamojo post-sovietinio (ar pokomunistinio) regiono šalių, negali būti įvardijama kaip nuoseklios raidos visuomenė. Staigūs pokyčiai visuomenėje formavo skirtingas žmonių patirtis ir skirtingas tarpgeneracines vertybines orientacijas ir kartu skatino skirtingus elgsenos modelius. Atliktuose tyrimuose pastebima (Kanopienė ir kt., 2015; Kraniauskienė, 2013; Maslauskaitė, Stankūnienė, 2007; Maslauskaitė, Gedvilaitė-Kordušienė, 2021), kad lietuviai pasižymi gana tradicinėmis kultūrinėmis nuostatomis palyginti su Vakarų Europos visuomenėmis, o šeimos vaidmuo ir normatyviniai įsitikinimai, kad šeima, kaip vertybė,

yra svarbiausias gyvenimo pasiekimas, išlieka reikšmingi tarp visų kartų. Vis dėlto V. Kanopienės ir kt. (2015) tyrime atskleista, kad Lietuvoje vertybinės nuostatos, susijusios su šeima, skiriasi priklausomai nuo kartų: jaunesnės kohortos (gimę po 1970-ųjų) pasižymi liberalesnėmis nuostatomis į santuoką, šeimą ir tėvystę nei vyresnės kohortos, kurios vertina tradicines vertybes. Tyrimas apibendrina, kad tarpgeneraciniai įsipareigojimai šeimoje ir vaikų ir tėvų lūkesčiai vienas kito atžvilgiu Lietuvoje yra stipriai išreikšti, o tai rodo visuomenėje išsilaikiusį šeimos vaidmenų konservatyvumą, būdingą tradiciniam šeimos modeliui. Lietuvai būdingos stipriai išreikštos familializmo (ang. *familialism*) nuostatos, t. y. kai šeima tampa svarbiausia vertybe, o įsipareigojimai jai – kaip asmeninio gyvenimo orientyras (Žilys, Jarašiūnaitė, 2020; Maslauskaitė, Gedvilaitė-Kordušienė, 2021). Familistinių nuostatų dominavimas būdingas visuomenėms, kuriose svarbios tradicinės ir kolektyvistinės vertybės. Šiuolaikinėje Lietuvoje jaunimas vis dar gana konservatyvus savo vertybėmis palyginti su Vakarų Europos jaunimu, bet kartu visą nepriklausomybės laikotarpį Lietuvos jaunimo vertybinės orientacijos pamažu keitėsi link labiau individualistinių vertybių (Žiliūkaitė, 2007; Žiliūkaitė ir kt., 2016). Pavyzdžiui, Lietuvoje amžius koreliuoja su pomaterialių vertybių poslinkiu Lietuvoje 1990–2008 m. laikotarpiu, t. y. jaunesni yra linkę labiau vertinti savirealizaciją ir saviaktualizaciją nei ankstesnės kartos. Vis dėlto ši visų grupių vertybių kaita nėra nuosekli visuomenėje, o greičiau sąlygota momentinių pokyčių Lietuvoje (Savicka, 2015); tai rodo, kad skirtingo laikmečio socializacijai gali turėti reikšmę dominuojančios vertybės.

Vertybių ir tėvų santykio su vaikais reikšmė ugdymo procese ir besikeičiančioje visuomenėje

Kartos įprasmina dinamišką vertybių socializacijos procesą, skirtingos amžiaus grupės gali skirtis savo vertybinėmis orientacijomis (gali būti linkusios į individualistines ar kolektyvistines vertybes) ar net savo nuostatomis apie šeimos svarbą. Be to, minėti procesai, sąlygoti individualizacijos, lemia ir kitus pokyčius, kai besikeičiančios vertybės ir besikeičiantys santykiai šeimoje galimai formuoja skirtingus kartų akademinės sėkmės lūkesčius.

Individualizacija ar individualistinių vertybių visuomenėje revoliucija apibūdina įvykusius socialinės struktūros kultūrinius procesus, kai asmens pasirinkimai, jo gyvenimo eiga ar trajektorija vis mažiau yra ribojama, diktuojama, organizuojama ir formuojama tokių tradicinių institucijų kaip šeima, bendruomenė, mokykla ar valstybė. Kiekvienas asmuo tarsi tampa išlaisvintas iš socialinės struktūros normatyvinių taisyklių, kurios dažniausiai padiktuoja standartizuotas biografijas. Asmuo tampa laisvas (ar bent laisvesnis) rinktis savąją ir autentišką asmeninių gyvenimo įvykių trajektoriją pagal savo vertybes, poreikius ar motyvus, o toks gyvenimas apibendrinamas pasirinkimais grįsta biografija ar kompleksine biografija (Brannen, Nilsen, 2002; Pitt-Catsoupes, McNamara, 2016). A. Giddens (1991) mini, kad modernioje visuomenėje didėja individualizacinių vertybių reikšmė, ir tai sudaro prielaidas vis didesniai asmenų refleksyvumui, sąmoningumui

ar veiksnui. Tai sąlygoja, kad institucijos nustoja asmenis kontroliuoti ir perleidžia atsakomybę pačiam individui spręsti, kas jam yra vertingiausia pasirinkti, ko reikėtų siekti bei kokį gyvenimo kelią rinktis. Socialiniai vaidmenys švietimo, darbo rinkos, šeimos sferose tampa vis mažiau apibrėžiami institucijų (pvz., tėvų ar mokyklos), o kiekvienas turi laisvę pasirinkti ir įgyvendinti nestandartinius gyvenimo scenarijus (Liefbroer, Toulemon, 2010; Mayer, 2000). Tai reiškia, kad atsakomybės už įvairius pasirinkimus prisiėmimas yra asmeninis, o ne institucijų reikalas, o šis individo ir institucijos santykio pokytis stebimas šeimos santykiuose. Individualizuotose visuomenėse dominuoja pomaterialios vertybės ir kartu egalitariškesnis tėvų santykis su vaikais. Atsakomybė, nepriklausomumas, kūrybingumas ir atvirumas pokyčiams (arba universalizmas) – tai ne tik santykį tarp vaikų ir tėvų apibrėžiančios, bet kartu ir individualistinių vertybių orientacijos. Kuo tradiciškesnėje šeimoje ir mažesnio ekonominio saugumo visuomenėje socializuojami vaikai – tuo būdingesnės materialios ar kolektyvistinės tos kohortos vertybės. Tradiciškesnėse visuomenėse tėvų ir vaikų santykis yra grįstas stipriais paternalistiniais (o ne individualiais) išpareigojimais, aiškia vaidmenų hierarchija, tokiose visuomenėse socializuota karta labiau vertina tradicijas, statusą, materialinį aprūpinimą ir saugumą. Tradicinėse visuomenėse tėvų su vaiku santykis yra grįstas paklusnumu, tradicija ir tvarkos gerbimu, o labiau individualizuotoms visuomenėms būdingas emociškai afektyvios tėvystės stilius ir raginimas vaikui kuo anksčiau tapti savarankiškam (Johansson ir kt., 2014; Trommsdorff, Nauck, 2005).

Taigi, visuomenės kaita, sąlygojama individualizacijos, gali formuoti tėvų santykį su vaikais nuo paternalistinio ir didaktinio link demokratiško ir derybinio, o kartu tai sąlygoja pakitusį mokytojo vaidmenį, mokyklos funkcijas bei tėvų ir vaikų lūkesčius mokyklos atžvilgiu. Ugdymo ir švietimo veikėjai kaip institucinė struktūra turi keisti veiklos organizavimą bei santykį su mokiniu (Tulviste ir kt., 2012), be to, stebima, kaip pereinama nuo klasikinio ar masinio ugdymo modelio link savarankiško besimokančiojo (ang. *autonomous learner*) modelio (Clegg, 2004; Čiuladienė, Valantinas, 2016). Minėti pasikeitimai siejami su individualių mokinio poreikių atliepimu, tėvų atsakyme už mokinio pasiekimus ir kitų suinteresuotų šalių aktyviu įtraukimu į ugdymo procesus (Neumann, 2013; Wong, 2021; Ulavere, Veisson, 2015). Tokioje ugdymo sistemoje akademinų pasiekimų siekimas yra tik vienas iš tikslų, šalia iškeliant mokinio, kaip brandžios asmenybės, ugdymo tikslą, kuris galimas pasiekti tik sukūriant pomaterialiomis ir individualistinėmis vertybėmis (atvirumas, altruizmas, atjauta, savidirektyvumas ir savirealizacija) grįstą aplinką (Juodaitytė, 2002; 2014; Paleckytė, 2000; Vasiliauskas, 2005; Targamadzė, 2021). Tėvų įsitraukimas ir tam tikrų vertybių ugdymas tampa esmine vaiko/mokinio ugdymo sąlyga, todėl konkrečios vertybės gali padėti siekti aukštesnių akademinų pasiekimų (Castro ir kt., 2015; Lara, Saracostti, 2019; Driessen ir kt., 2013; Smit ir kt., 2007; Tulviste, 2013). Tai fiksuota ir Lietuvos tyrimuose, kur parodoma, kad mokinių ar studentų asmeninės vertybės (priklausomai nuo visuomenėje vyraujančių materialinių-pomaterialiųjų/kolektyvinių-individualistinių vertybių raiškos) sąlygoja jų

akademinius pasiekimus, profesinius ar aukštojo mokslo pasirinkimus (Leonavičius, Rutkienė, 2010; Leonavičius, Ozolinčiūtė, 2015).

Tyrimo metodologija

Tyrimo metodas, duomenys ir jų rinkimo organizavimas

Straipsnyje pateikiama analizė grindžiama anketinės apklausos metodu rinktais duomenimis. Tyrime analizuojami atliktos Lietuvos gyventojų (18–52 m.) apklausos duomenys, kurie buvo rinkti tiesioginio interviu būdu (ang. *pen-and-paper personal interview*). Tyrimo imčiai buvo taikyta daugiapakopė, maršrutinė stratifikuota tikimybinė atranka. Atrankai sudaryti buvo pasitelkiami 2020 m. Lietuvos statistikos departamento duomenys apie nuolatinių gyventojų skaičių (išskirtoje kohortoje) pagal amžiaus grupes apskrityse ir savivaldybėse. Iš viso aplankyti 4634 namų ūkiai Lietuvoje pagal atrankos metodiką, atsako dažnis buvo 65 proc. Galutinis 18–52 m. Lietuvos gyventojų imties tūris yra 3000 respondentų.

Tyrimo analizės strategija ir analizės metodai

Straipsnyje keliami keturi uždaviniai, kuriais yra struktūruojama empirinė duomenų analizė. Vienfaktorinės dispersinės analizės metodas bus naudotas, siekiant nustatyti, ar egzistuoja vertybiniai santykių su tėvais bei akademinės sėkmės skirtumai tarp kohortų. Tada bus taikoma koreliacinė (Pirsono R koef.) analizė, siekiant atskleisti, kokios egzistuoja vertybių, santykio su tėvais ir akademinės sėkmės sąsajos kiekvienoje kohortoje. Bandant nustatyti, kokie tėvystės stiliai sąlygoja asmeninių vertybių raišką ir kokie tėvystės stiliai ir asmeninės vertybės skatina geresnius akademinius pasiekimus kiekvienoje kohortoje, bus aptariami kelių analizės (ang. *path analysis*) metodu gauti rezultatai. Galiausiai po atliktos kelių analizės kiekvienoje kohortoje bus siekiama atskleisti, ar esama statistiškai reikšmingo poveikio tėvystės stiliaus netiesioginio efekto pasiekimams mokykloje priklausomai nuo vertybių kintamųjų. Šiam uždaviniui pasiekti bus tikrinami mediaciniai ryšiai¹, t. y. bus patikrinama, ar esama tėvystės stiliaus netiesioginio efekto mokinio akademinėi sėkmei priklausomai nuo vertybių. Pabrėžtina, kad kelių analizėje ir mediacinio ryšio patikrinimuose nereikėjo tikrinti bendrųjų modelio

¹ Šiai analizei buvo naudotas 1000 iteracijų savirankos (ang. *bootstrap*) metodas su 95 proc. pasikliautiniu intervalu. Kintamieji neturėjo didelio vienmačio nuokrypio nuo normaliojo pasiskirstymo, vis dėlto daugiamačio normalumo prielaidos skirstiniai neatitiko. Dėl šios prielaidos pažeidimo kelių analizėje buvo naudotas ne maksimalaus tikėtino įvertinimo algoritmas (ang. *Maximum Likelihood*) arba vadinamasis ML metodas, o maksimalaus tikėtino įvertinimo algoritmas su atspariomis standartinėmis paklaidomis, t. y. MLM metodas su Satorra-Bentlerio kriterijumi.

tinkamumo rodiklių, nes regresiniai modeliai buvo tiksliai identifikuoti (ang. *just identified*) ir susaistyti visais ryšiais (ang. *saturated*)².

Tyrimo duomenys buvo analizuojami *IBM SPSS* ir *RStudio* programiniais paketais. Taip pat buvo naudotas *lavaan* (ang. *Latent Variable Analysis*) statistikos paketas kelių analizei (ang. *path analysis*) atlikti (Rosseel, 2012). Gautoms statistiškai reikšmingoms kelių diagramoms vizualiai pateikti buvo naudojamas *lavaanPlot* papildinys (Lishinski, 2021). Mediaciniams (netiesioginio efekto) ryšiams tarp egzogeninių (nepriklausomų) ir endogeninių (priklausomų) kintamųjų per mediacinį kintamąjį patikrinti buvo naudotas *sem* (ang. *Structural Equation Models*) paketas (Fox ir kt., 2021).

Tyrimo instrumentai ir kartų apibrėžimas

Analizėje naudojami 4 kintamųjų pogrupiai – kohortos kintamasis, apibrėžtas pagal amžiaus ribas, akademinės sėkmės ar pasiekimų mokykloje skalė, asmeninės vertybinės orientacijos (išskiriamos 4 vertybių skalės) ir dvi skalės, identifikuojančios tėvų santykį su vaikais (tėvystės stilių).

Kohortos kintamasis apibendrina konceptualiai išskirtas 18–52 m. Lietuvos gyventojų kartas. Išskiriamos trys – **kultūrinio šoko, transformacijos ir nepriklausomybės** – **kohortos** priklausomai nuo Lietuvos visuomenės raidos patirčių pirminiu socializacijos periodu. Kaip minėta, kartų skaidymas į kohortas yra sąlyginis, jis apibendrinamas tos amžiaus grupės esminėmis socializacijos patirtimis. Kultūrinio šoko kohorta apibrėžia 1968–1980 m. gimusius asmenis, kurie jaunystės periodą augo brandaus komunizmo periodu, buvo auklėti ar dalyvavo sovietinėje ugdymo sistemoje ir kurie savo ateities lūkesčius, susijusius su akademiniais pasiekimais, siejo su tuometinės sovietinės visuomenės santvarka ir gyvenimu joje. Vis dėlto ši karta išsiskiria tuo, kad suaugę jie patyrė ir išgyveno per 30 metų sparčią Lietuvos visuomenės kaitą ir transformaciją, o šios kohortos patirtys pradėjus savarankiško asmens gyvenimą santykinai gali būti prilyginamos kultūrinio šoko patirtims, kai daugelis turėjo pergaltoti savo lūkesčius sparčiai besikeičiančioje visuomenėje (ypač perėjimo prie rinkos ekonomikos metu). Kita karta įvardijama kaip transformacijos kohorta, kurią sudaro 1981–1991 m. laikotarpiu gimę Lietuvos gyventojai. Transformacijos kohorta pasižymi tuo, kad šios kartos atstovų paauglystė prabėgo sudėtingu nepriklausomos Lietuvos raidos periodu, kuris išsiskyrė neapibrėžtumu pagrindiniu socializacijos laikotarpiu dėl tuo metu vykstančio ekonominio sunkmečio; o minėtos kartos atstovai tapę pilnamečiais stebėjo modernios Lietuvos visuomenės nuoseklius vystymosi procesus. Jauniausioji tyrimo kohorta įvardijama kaip

² Vertybinių ir santykių su tėvais bei akademinės sėkmės skirtumų analizėje naudojama pilna imtis, bet sąsajų, kelių ir mediacinėje analizėje naudojama mažesnė imtis. Dalis respondentų į tam tikrus klausimus, kurie analizuojami straipsnyje, sąmoningai pasirinko neatsakyti ar nežinojo tikslų atsakymų. Tad jeigu bent viename kintamajame pasitaikė trūkstama reikšmė – toks atvejis buvo šalinamas iš analizės, tad minėtais pjūviai tikroji efektyvi imtis sumažėja iki 2164 validžių atvejų. Taip atsitinka, nes minėti analizės metodai yra daugiamačiai bei apskritai rekomenduojama turint didelę imtį (kaip šiuo atveju) eliminuoti atvejus su bent viena trūkstama reikšme kelių ir mediacinėje analizėje.

nepriklausomybės karta, jos atstovai gimę 1992–2002 m. periodu. Šios kohortos pirminės vaikystės ir jaunystės patirtys prasideda šiuolaikinėje Lietuvoje, kitaip tariant, tai Lietuvos gyventojai, kurie buvo visiškai socializuoti nepriklausomoje Lietuvoje.

Akademinei sėkmei ar pasiekimams mokykloje pasirinkta *subjektyvi bendrų pasiekimų mokykloje skalė*. Respondentai buvo klausiami, kaip jiems sekėsi mokytis mokykloje, kai buvo 16 metų, ir prašoma įvertinti skalėje tarp 0 ir 10 balų. Akademinį pasiekimų vertinimas vienu klausimu, kaip asmeniui sekėsi mokslai, turi metodologinių ribotumų, bet kartu toks matavimas apibendrina vienu rodikliu mokyklos pasiekimus. Tai ypač svarbu, kai daugelis tyrimo dalyvių (ypač vyriausiai kultūrinio šoko kohortai priskirti respondentai) buvo seniai baigę mokyklą ar seniai buvo mokęsi joje, tad bet koks prašymas prisiminti tikslūs mokyklos dalykų įvertinimus nėra realistiškas ir kartu mažina tokio kintamojo duomenų patikimumą. Be to, skirtingos kartos buvo vertinamos skirtingomis pasiekimų vertinimo metodikomis (pvz., „sovietinė“ 5-balė ir nepriklausomoje Lietuvoje naudojama 10-balė skalė), todėl bendrų pasiekimų mokykloje skalėje pačių respondentų įsivertinimas padeda panaikinti pasiekimų skalių neatitikimą. Taigi, tyrime laikomasi nuostatos, kad mokyklos pasiekimus apibendrinamoji subjektyvi skalė metodologiniu pagrindu yra tinkamas instrumentas akademiniai sėkmei tirti.

Asmeninės vertybės buvo matuojamos adaptuojant *S. Schwartzo žmogiškųjų vertybių skales*. Minėta metodika išskiria 10 vertybių, bet tyrime buvo pasirinktos tik 4 vertybės – *galia, savidirekcija, konformizmas ir universalizmas*. Respondentai turėjo įvertinti 8 teiginius, kiek jie yra panašūs ar nepanašūs į tam tikrų asmenų apibūdinimus, kurie iliustruoja konkrečių vertybių svarbą gyvenime. Kiekviena vertybių skalė sukurta iš dviejų teiginių atsakymų vidurkių, tad keturių vertybių skalių kitimo intervalas kinta nuo 1 (mažiausiai išreikšta vertybė) iki 6 (labiausiai išreikšta vertybė). Asmenims, kuriems yra svarbi galia kaip vertybė, yra svarbus autoriteto gerbimas, (materialios) gerovės vertinimas, viešas pripažinimas ar asmeninio prestižo / statuso klausimas. Konformizmas, kaip vertybė, iškelia prisitaikymo prie daugumos ir paklusnumo aspektą, socialinės tvarkos poreikį, taisyklių laikymosi ir tinkamumo pagal nustatytas taisykles imperatyvą. Savidirekcija, kaip vertybė, apibendrina asmenį, kuriam svarbiausias gyvenime yra kūrybiškumas, smalsumas, asmeninė laisvė ir tikslų siekimas. Universalizmas, kaip vertybė, apibendrina socialinio teisingumo siekimo, lygių galimybių garantavimo, buvimo teisingam, požiūrio platumo bei rūpinimosi savo artimiausia aplinka imperatyvą. Tyrime minėtos vertybės pasirinktos tikslingai, nes dvi vertybės gali būti priskirtos labiau kaip materialios vertybės (galia ir konformizmas), kurių svarba būdingesnė tradicinei visuomenei, o dvi vertybės yra pomaterialios vertybės (savidirekcija ir universalizmas), kurios labiau išreikštos individualizuotoje visuomenėje. Kita vertus, S. Schwartzas pabrėžia, kad vertybės gali būti skirstomos kitu pjūviu: jo koncepcijoje universalizmas ir konformizmas atliepia kolektyvinius ar viešus interesus, o asmeniniais interesais grįstas vertybės yra galios siekimas ir savidirekcija.

Paskutinis kintamųjų pogrupis apibendrina **tėvystės stilių ar tėvų santykį** su respondentais iki 16 metų. Buvo pateikiama įvertinti 10 teiginių-situacijų (žr. 1 lentelė), klausiant „Tėvai kasdieniniuose pokalbiuose su vaikais paliečia įvairias temas. Ar tėvai (patėviai, globėjai) su jumis kalbėdavo tokiomis temomis ir sakydavo, kad ...?“ Minėti klausimai buvo sujungti panaudojant kategorinių principinių komponentų analizės (CatPCA) metodą ir išskirti du teiginių faktoriai ar tėvystės stiliai. Pirmasis tėvystės stilius yra įvardijamas kaip **stimuliuojanti tėvystė**, kuri apibrėžia vaiko skatinimą siekiant užsibrėžtų tikslų, naujų gyvenimo patirčių, buvimo atsakingam už savo veiksmus, t. y. tėvystės stilius konceptualiai būdingesnis pomaterialių vertybių visuomenėje. Antrasis tėvystės stilius yra įvardijamas kaip **reaktyvi tėvystė**, kurią dažniau apibendrina vaikų auklėjimo situacijos, grįstos išimtinai tik šeimos narių pasitikėjimu, skatinimas, materialinio gėrovės užsitikrinimo aspiracijų turėjimas ar didesnio socioekonominio mobilumo siekimas. Kitaip tariant, stimuliuojanti tėvystė apibūdina individualizuotą tėvų ir vaiko santykį, kur vaikas suprantamas kaip autonomiškas ir kartu atsakingas už savo pasirinkimus, o reaktyvus tėvystės stilius atspindi labiau tradicinį ir hierarchinį tėvų ir vaiko santykį, kai už vaiko socializaciją tampa atsakinga šeima, o vaiko pasirinkimai yra labai griežtai formuojami pačių tėvų. Abi skalės kinta nuo 0 (mažas tėvystės stiliaus išreikštumas) iki 5 balų (aukštas konkretaus tėvų ir vaiko santykio išpildymas).

1 lentelė

Stimuliuojančios ir reaguojančios tėvystės stilių skalių struktūra

Teiginys	Stimuliuojanti	Reaguojanti
	tėvystė	tėvystė
Faktorių svoriai		
Turėčiau siekti savo užsibrėžtų tikslų ir to, ko noriu iš gyvenimo.	0,773	0,055
Visuomet turėčiau išbandyti tai, kas man įdomu.	0,762	0,020
Esu laisvas (-a) rinktis gyvenime tai, ko noriu.	0,729	0,079
Tik aš pats / pati esu atsakingas (-a) už savo gyvenimą ir niekas daugiau.	0,575	0,237
Gerai mokantis galima kažko reikšmingo gyvenime pasiekti.	0,471	0,149
Tik daug uždirbant galima kažko reikšmingo gyvenime pasiekti.	0,057	0,709
Savo gyvenimą sudėtinga ar net neįmanoma sukontroliuoti.	-0,016	0,618
Apskritai pasitikėti galima tikrai savo šeima.	0,140	0,611
Mano asmeniniai laimėjimai yra jų gyvenimo nuopelnas.	0,131	0,609
Turėčiau siekti, jog mano gyvenimas būtų geresnis nei jų.	0,287	0,481
Kronbacho α	0,900	0,885

Pastaba: Sudaryta pagal kategorinių pagrindinių komponentų analizę. Visi teiginiai buvo vertinami dichotominių pasirinkimų (taip-ne) skalėje.

Tyrimo rezultatai

Vertybiniai santykių su tėvais bei akademinės sėkmės skirtumai tarp kartų

Atlikta vienfaktorinė dispersinė analizė, skirta įvertinti tėvystės stilių, asmeninių vertybinių orientacijų bei akademinės sėkmės skalių skirtumus tarp trijų kohortų, parodė, kad visi tiriami kintamieji pasižymi statistiškai reikšmingais skirtumais. Tiesa, išskirtų kohortų kintamasis kaip faktorius turi gana mažą efektą visoms skalėms, nes η^2 koeficientas varijuoja tarp 0,06 iki 0,15. Visgi ši analizė nėra pagrindinė, ji atlikta siekiant apžvelgti, ar esama kažkokių tarpgeneracinių skirtumų ar tendencijų (žr. 2 lentelė).

Pirmoji tendencija išryškėja, kad vidutinė stimuliuojančios tėvystės raiška didėja sulig jaunesne karta ($F(2, 2472) = 32,38, p < 0,001$), o reaktyvios tėvystės patirtys ($F(2, 2289) = 3,38, p < 0,05$) kaip tik didėja su vyresne karta. Tai parodo, kad esama generacinių skirtumų tėvų ir vaikų santykio bei vaikų auklėjimo aspektu; šie skirtumai tikriausiai susiję su modernios Lietuvos visuomenės kaita. Vyresnės kartos iš savo tėvų patyrė labiau prižiūrintį ir paternalistinį reaktyvios tėvystės santykį, bet šios tėvystės stiliaus skalės svarba mažėja ir auga stimuliuojančios tėvystės skalės jaunesnėse kartose. Pastarajam tėvystės stiliui būdinga tėvų atsakomybė ugdyti savarankišką vaiką, šis stilius labiau suderintas su pomaterialios visuomenės vertybėmis.

Taigi, galime tikėtis, kad panaši tendencija ar vertybiniai skirtumai vyrauja tarp kartų, t. y. individualistinės vertybės bus labiau išreikštos tarp jaunesnių, o kolektyvistinės vertybės tarp vyriausios kartos Lietuvos gyventojų. Ši prielaida pasitvirtina, nes stebima tendencija, kad individualistinio pobūdžio vertybės, kaip galios ($F(2, 2472) = 32,38, p < 0,001$) ir savidirekcijos ($F(2, 2978) = 29,07, p < 0,001$) vertybės, yra svarbesnės nepriklausomybės, kiek mažiau svarbios transformacijos ir mažiausiai svarbios kultūrinio šoko kohortai. Tai atliepia prieš tai gautus rezultatus apie skirtingų tėvystės stilių skirtumus tarp kartų, kad individualistinių vertybių raiška yra stipriausiai išreikšta tarp lietuvių, kurių socializacija vyko nepriklausomos Lietuvos visuomenės vystymosi periodu. Vis dėlto kolektyvinius interesus tenkinančios – universalizmo ir konformizmo – vertybės nėra taip aiškiai išreikštos tarp analizuotų kohortų. Konformizmas, kaip ir buvo galima tikėtis, labiausiai išreikštas ($F(2, 2979) = 29,58, p < 0,001$) kultūrinio šoko, tada transformacijos, bet menkiausiai nepriklausomybės kohortoje. Kita kolektyvesnė vertybė kinta priešingai, universalizmas yra svarbesnis ($F(2, 2970) = 14,88, p < 0,001$) jau tarp jauniausios kartos ir jo svarba menksta su kiekviena vyresne karta. Kaip gali viena kolektyvistinė vertybė – konformizmas – būti svarbesnė vyresnei, o kita – universalizmas – jau jauniausiai kohortai? Ar tai nėra vertybinis prieštaravimas? Tikriausiai nėra, nes Schwartzas konformizmą įvardija kaip konservatyvią vertybę, kada yra svarbus esamų taisyklių *status quo* išlaikymas. Tuo tarpu universalizmas, kaip vertybė, nors ir grįsta kolektyvistinių poreikių tenkinimu, bet ši vertybė pabrėžia socialinio teisingumo siekimo ar kolektyvinių garantijų poreikius, siekiant keisti situaciją, kad visų poreikiai būtų patenkinti. Schwartzas universalizmą įvardija kaip savitranscendentinio ar pasiaukojimo tipo vertybę, kuri labai

siejasi su pomaterialios visuomenės socialiniu organizavimu, kai visiems taisyklės yra vienodos ir universalios.

Trečia stebima tendencija yra ta, kad subjektyvūs kartų akademinės sėkmės įvertinimai statistiškai reikšmingai skiriasi. Nors metodologinėje dalyje buvo minėti šio matavimo ar kintamojo ribotumai, bet atlikta analizė parodė, kad prasčiausiai savo akademinę sėkmę įsivertino kultūrinio šoko, tada kiek daugiau transformacijos ir daugiausiai nepriklausomybės kohortai priskirti Lietuvos gyventojai, o šis grupių skirtumas yra statistiškai reikšmingas ($F(2, 2983) = 16,12, p < 0,001$).

2 lentelė

Vertybinių orientacijų, tėvystės stilių ir akademinės sėkmės palyginimas tarp trijų kohortų Lietuvoje

Skalė	Skalės intervalas	Kohortų grupės			F-kriterijus
		Kultūrinio šoko kohorta	Transformacijos kohorta	Nepriklausomybės kohorta	
Stimuliuojanti tėvystė	0–5	3,56 (1,53)	3,86 (1,40)	4,17 (1,23)	$F(2, 2472) = 32,38^{***}$
Reaktyvi tėvystė	0–5	2,52 (1,54)	2,40 (1,45)	2,30 (1,46)	$F(2, 2289) = 3,38^*$
Galia	1–6	3,11 (1,10)	3,37 (1,04)	3,51 (1,07)	$F(2, 2472) = 32,38^{***}$
Savidirekcija	1–6	3,92 (0,10)	4,18 (1,21)	4,30 (0,99)	$F(2, 2978) = 29,07^{***}$
Konformizmas	1–6	3,78 (1,06)	3,57 (1,03)	3,50 (1,05)	$F(2, 2979) = 29,58^{***}$
Universalizmas	1–6	4,11 (0,84)	4,12 (0,84)	4,23 (0,90)	$F(2, 2970) = 14,88^{***}$
Akademinė sėkmė	0–10	6,64 (2,19)	7,01 (2,02)	7,21 (1,98)	$F(2, 2983) = 16,12^{***}$

*** $p < 0,001$; ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$

Tarpgeneracinės vertybių, santykio su tėvais ir akademinės sėkmės sąsajos

3 lentelė atskirai pateikia kiekvienai kohortai koreliacinę visų kintamųjų analizę. Bendros tendencijos atskleidžia, kad reaktyvi tėvystė yra susijusi su moderniai visuomenei aktualesnėmis vertybėmis: galios siekimu, kuris apibrėžia tam tikrą egocentrizmą ar savo statuso visuomenėje svarbą, ir konformizmu. Stimuliuojantis tėvystės stilius labiausiai susijęs su pomoderniai visuomenei priskirtinoms asmeninėms vertybėms: savidirekcija ir universalizmas. Nors tai universali visų trijų kohortų tendencija, bet pastebėtina, kad tėvystės stiliaus sąsajos kartu su konkrečiomis materialiomis ar pomaterialiomis

vertybėmis silpnėja laiko perspektyvoje, t. y. šios priklausomybės yra silpniausios nepriklausomybės bei stipriausios kultūrinio šoko kohortose. Tai leidžia daryti prielaidą, kad asmeninės vertybės tapo vis labiau atsietos nuo santykio su tėvais su kiekviena jaunesne karta, o tai tikėtina atsiranda dėl to, kad abu tėvystės stiliai vis rečiau kartu derinami ir vis labiau atskiriami, pasirenkant vieną labiau išgrynintą savo vaiko auklėjimo būdą. Pastarąją prielaidą patvirtina tai, kad tarpusavio sąsaja tarp tėvystės stilių silpnėja, o koreliacijos koeficientai kinta nuo vidutinių kultūrinio šoko ($r = 0,421, p < 0,001$) ar transformacijos ($r = 0,336, p < 0,001$) kohortose link silpnų sąsajų nepriklausomybės ($r = 0,253, p < 0,001$) kohortoje.

Kitas pjūvis atskleidžia, kaip tėvystės stiliai susiję su akademinė sėkme. Bendra išvada yra tokia: stimuliuojantis tėvystės stilius didina asmens akademinį pasiekimą mokykloje, o reaktyvus – mažina pasiekimus visose kohortose. Tiesa, pastebėta įdomi tarpgeneracinė tendencija, kad stimuliuojančio tėvystės vaidmens reikšmė nežymiai išauga su kiekviena jaunesne karta. Pavyzdžiui, sąryšis kultūrinio šoko ($r = 0,170, p < 0,001$) kohortoje tarp stimuliuojančios tėvystės ir akademinio pasiekimo yra silpnesnis nei transformacijos kohortoje $r = 0,223$ ($p < 0,001$), o stipriausias ryšys stebimas nepriklausomybės ($r = 0,285, p < 0,001$) kartoje. Tik vadinamosios pomaterialioms priskirtos vertybinės orientacijos yra statistiškai reikšmingai susijusios su pasiekimais mokykloje tarp visų analizuotų kohortų, t. y. asmenys, kurie labiau vertina savidirekciją ir universalizmą kaip savo gyvenimą organizuojančius principus, geriau vertino savo akademinę sėkmę. Svarbu paminėti, kad savidirekcija, kaip vertybė, yra stipriai susijusi su pasiekimais mokykloje.

3 lentelė

Kintamųjų koreliacinė ir aprašomoji statistika kultūrinio šoko, transformacijos ir nepriklausomybės kohortų grupėse

Kintamasis	Vidurkis	SD	1	2	3	4	5	6	7
Kultūrinio šoko kohorta (N=476)									
1 Stimuliuojanti tėvystė	3,53	1,53	-						
2 Reaktyvi tėvystė	2,52	1,55	0,421***	-					
3 Galia	3,12	1,00	0,046	0,222***	-				
4 Savidirekcija	4,01	0,96	0,181***	0,006	0,250***	-			
5 Konformizmas	3,79	1,07	0,037	0,228***	0,298***	0,091*	-		
6 Universalizmas	4,14	0,85	0,107*	0,034	0,188***	0,433***	0,400***	-	
7 Akademinė sėkmė	6,74	2,21	0,170***	-0,096*	0,050	0,249***	-0,049	0,167***	-

Transformacijos kohorta (N = 985)									
1 Stimuliuojanti tėvystė	3,81	1,43	-						
2 Reaktyvi tėvystė	2,4	1,45	0,336***	-					
3 Galia	3,38	1,02	0,059	0,115***	-				
4 Savidirekcija	4,2	1,01	0,147***	-0,056	0,338***	-			
5 Konformizmas	3,55	1,03	0,083**	0,138***	0,281***	0,083**	-		
6 Universalizmas	4,08	0,85	0,116***	0,001	0,172***	0,378***	0,364***	-	
7 Akademinė sėkmė	7,12	2,00	0,223***	-0,052*	-0,019	0,210***	0,014	0,144***	-
Transformacijos kohorta (N = 703)									
1 Stimuliuojanti tėvystė	4,16	1,24	-						
2 Reaktyvi tėvystė	2,31	1,46	0,253***	-					
3 Galia	3,5	1,07	0,051	0,128**	-				
4 Savidirekcija	4,33	0,98	0,116**	-0,015	0,354***	-			
5 Konformizmas	3,46	1,07	0,110**	0,136***	0,297***	0,029-			
6 Universalizmas	4,24	0,93	0,133***	-0,048	0,263***	0,468***	0,272***	-	
7 Akademinė sėkmė	7,28	1,97	0,285***	-0,083*	-0,039	0,167***	0,063	0,169***	-

***p < 0,001; **p < 0,01; *p < 0,05

Asmeninių vertybių ir tėvystės santykio sąsajos su akademinė sėkmė kultūrinio šoko kohortoje

Kaip tėvystės stiliai yra susiję su vyriausios kartos vertybėmis, pateikiama 4 lentelėje. Joje pateikiami 4 regresiniai modeliai, atskleidžiamos 4 vertybių sąsajos su stimuliuojančia ar reaktyvia tėvyste. Visi modeliai paaiškina mažą nepriklausomų kintamųjų dispersijos dalį, daugiausia tėvystės stiliai prognozuoja asmenų konformizmo ($R^2 = 0,06$) ir galios ($R^2 = 0,05$) vertybines orientacijas. Nepaisant mažų modelių determinacijos koeficientų buvo nustatytos įvairios sąsajos tarp vertybių asmenų orientacijų ir tėvystės stilių kultūrinio šoko kartoje. Reaktyvi tėvystė yra reikšminga charakteristika, kuri didina galios ($\beta = 0,25$, $p < 0,001$) ir konformizmo ($\beta = 0,26$, $p < 0,001$), kaip vertybių, svarbą šioje kohortoje, kai stimuliuojanti tėvystė turi teigiamą efektą universalizmo ($\beta = 0,11$, $p < 0,001$) ir savidirekcijos ($\beta = 0,22$, $p < 0,001$) vertybių svarbai asmeniniame gyvenime.

4 lentelė

Regresijos modeliai, tikrinantys asmeninių vertybių priklausomybę nuo tėvystės stilių kultūrinio šoko kohortoje

	B	SP	β	95 % PI	
				ŽR	VR
Galia					
Stimuliuojanti tėvystė	-0,04	0,03	-0,06	0,02	-0,03
Reaktyvi tėvystė	0,16	0,03	0,25***	0,22	0,16
Savidirekcija					
Stimuliuojanti tėvystė	0,14	0,03	0,22***	0,20	0,13
Reaktyvi tėvystė	-0,05	0,03	-0,09	0,01	-0,05
Konformizmas					
Stimuliuojanti tėvystė	-0,05	0,04	-0,07	0,02	-0,05
Reaktyvi tėvystė	0,18	0,03	0,26***	0,25	0,18
Universalizmas					
Stimuliuojanti tėvystė	0,06	0,03	0,11*	0,12	0,06
Reaktyvi tėvystė	-0,01	0,03	-0,01	0,05	-0,01

Pastaba: B – nestandartizuotas beta koef., SP – standartinė paklaida, β – standartizuotas beta koef., ŽR ir AR yra 95 % pasikliautinojo intervalo žemutinė ir viršutinė riba. $R^2_{galia} = 0,05$; $R^2_{savidirekcija} = 0,04$; $R^2_{konformizmas} = 0,06$; $R^2_{universalizmas} = 0,02$.

*** $p < 0,001$; ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$

5 lentelė rodo, kaip vyriausios kartos lietuvių akademinė sėkmė yra susijusi su pačių asmenų vertybinėmis orientacijomis ir kartu santykiškai su tėvais vaikystėje ir jaunystėje ($R^2 = 0,12$). Rezultatai parodė, kad konformizmas ar galia nėra reikšmingi faktoriai, lėmę pasiekimus mokykloje, o abu tėvystės stiliai ir savidirekcijos bei universalizmo vertybės yra akademinės sėkmės prognostiniai kintamieji. Reaktyvi tėvystė mažino vyriausios kartos akademinę sėkmę ($\beta = -0,18$, $p < 0,001$), o universalizmas ($\beta = 0,11$, $p < 0,001$) bei savidirekcija ($\beta = 0,16$, $p < 0,001$), kaip asmeninės vertybės ir stimuliuojančios tėvystės patirtys ($\beta = 0,20$, $p < 0,001$), yra susijusios pozityviai su akademinė sėkme. Pastebėtina, kad svarbiausi akademinų pasiekimų prognostiniai kintamieji yra tėvystės stiliai, o ne asmeninės vertybės.

Kelių analizės modelyje (žr. 1 pav.) vaizduojami statistiškai reikšmingi β koeficientai. Modelis parodo, kad stimuliuojanti tėvystė ir reaktyvi tėvystė turi ne tik tiesioginį efektą akademinėi sėkmei mokykloje, bet ir galimai netiesioginį per tam tikrų vertybių kultivavimą, t. y. vadinamąjį mediacinį (netiesioginį) efektą. Tikėtina, kad stimuliuojanti tėvystė turi mediacinį efektą akademiniam pasiekimams kultūrinio šoko kartoje per asmeninių savidirekcijos ir universalizmo vertybių raišką, o reaguojanti tėvystė per savidirekcijos vertybes.

5 lentelė

Regresijos modelis, tikrinantis akademinės sėkmės priklausomybę nuo tėvystės stilių ir asmeninių vertybių kultūrinio šoko kohortoje

	B	SP	β	95 % PI	
				ŽR	VR
Stimuliuojanti tėvystė	0,30	0,08	0,20***	0,15	0,44
Reaktyvi tėvystė	-0,25	0,07	-0,18***	-0,39	-0,11
Galia	0,10	0,10	0,04	-0,10	0,29
Savidirekcija	0,38	0,12	0,16**	0,14	0,62
Konformizmas	-0,18	0,12	-0,09	-0,41	0,05
Universalizmas	0,28	0,14	0,11*	0,01	0,54

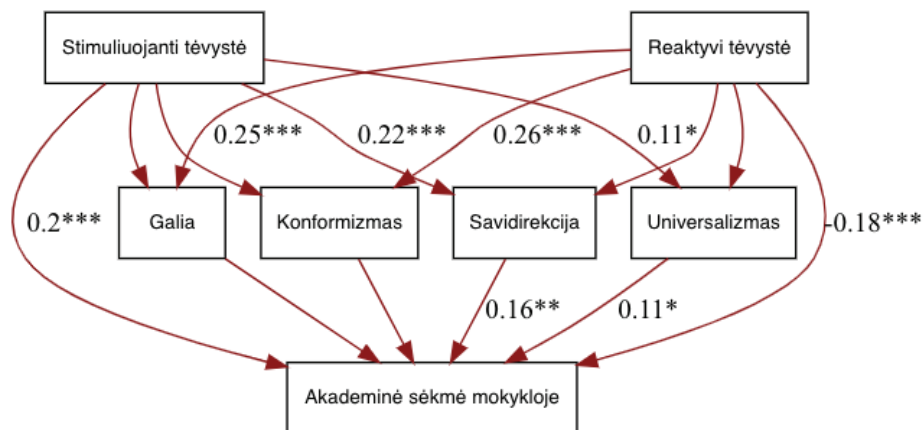
Pastaba: B – nestandartizuotas beta koef., SP – standartinė paklaida, β – standartizuotas beta koef., ŽR ir AR yra 95 % pasikliautinąjo intervalo žemutinė ir viršutinė riba.

$R^2_{\text{akademinė sėkmė mokykloje}} = 0,12$

*** $p < 0,001$; ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$

1 paveikslas

Kelių analizės akademinės sėkmės mokykloje kultūrinio šoko kohortai modelis

Norint išsiaiškinti, ar esama netiesioginio efekto pasiekimams mokykloje priklausomai nuo tėvystės stiliaus ir vertybių, buvo atlikta trijų sąryšių mediacinė analizė (žr. 6 lentelė), o netiesioginis efektas buvo tirtas taikant savirankos (ang. *bootstrap*) metodą. Identifikuota, kad reaktyvi tėvystė kartu su savidirekcinėmis nuostatomis neturi mediacinio efekto ($\beta = 0,001$, $p > 0,05$) akademiniam pasiekimams, o stimuliuojanti tėvystė pasižymi mažu, bet statistiškai reikšmingu netiesioginiu efektu akademinėi sėkmei per savidirekcijos vertybes ($\beta = 0,04$, $p < 0,001$). Tai leidžia daryti išvadą, kad stimuliuojanti

tėvystė ne tik tiesiogiai veikia šios kartos akademinę sėkmę, bet šis tėvystės stilius skatina labiau išreikšti asmenines savirealizacijos ir tikslų išsikėlimo gyvenime nuostatas, o tai padidina akademinę sėkmę mokykloje. Vis dėlto stimuliuojanti tėvystė neturi statistiškai reikšmingo efekto akademinėi sėkmei priklausomai nuo mediacijos per universalizmo vertybių kultivavimą ($\beta = 0,02$, $p > 0,05$). Apibendrinant duomenis pasitvirtino tik viena mediacinio ryšio reikšmė vyriausioje kartoje, kad stimuliuojančios tėvystės patirtys tiesiogiai bei netiesiogiai stiprina savidirekcijos reikšmę vyriausiajai kartai siekti aukštesnių pasiekimų mokykloje.

6 lentelė

Regresijos modelis, tikrinantis akademinės sėkmės ir tėvystės stiliaus netiesioginį efektą kultūrinio šoko kohortoje

	B	SP	β	95 % PI	
				ŽR	VR
Stimuliuojančios tėvystės priklausomai nuo savidirekcijos efektas					
<i>Netiesioginis efektas</i>					
Stimuliuojanti tėvystė * Savidirekcija -> Akademinė sėkmė	0,06	0,02	0,04**	0,02	0,1
<i>Visas efektas</i>					
Stimuliuojanti tėvystė + Savidirekcija -> Akademinė sėkmė	0,25	0,07	0,17**	0,1	0,39
Stimuliuojančios tėvystės priklausomai nuo universalizmo efektas					
<i>Netiesioginis efektas</i>					
Stimuliuojanti tėvystė * Universalizmas --> Akademinė sėkmė	0,02	0,01	0,02	0,00	0,06
<i>Visas efektas</i>					
Stimuliuojanti tėvystė + Universalizmas --> Akademinė sėkmė	0,25	0,07	0,17**	0,09	0,38
Reaktyvios tėvystės priklausomai nuo savidirekcijos efektas					
<i>Netiesioginis efektas</i>					
Reaktyvi tėvystė * Savidirekcija --> Akademinė sėkmė	0	0,02	0	-0,03	0,04
<i>Visas efektas</i>					
Reaktyvi tėvystė + Savidirekcija --> Akademinė sėkmė	-0,14	0,07	-0,1	-0,27	0,01

Pastaba: B – nestandartizuotas beta koef., SP – standartinė paklaida, β – standartizuotas beta koef., ŽR ir VR yra 95 % pasikliautinojo intervalo žemutinė ir viršutinė riba.

*** $p < 0,001$; ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$

Asmeninių vertybių ir tėvystės santykio sąsajos su akademinė sėkme transformacijos kohortoje

Tokiais pačiais statistinės analizės pjūviais buvo analizuota vadinamosios transformacijos kohortos asmenų imtis, siekiant atskleisti, kaip tėvystės stiliai ir asmeninės vertybės yra susijusios su akademinė sėkme. Vėliau statistiškai reikšmingos sąsajos bus atskirai analizuojamos stengiantis atsakyti, ar tėvų palaikytas santykis vaikystėje per tam tikrų vertybių diegimą turėjo netiesioginį efektą vaikų pasiekimams mokykloje.

Stimuliuojanti bei reaktyvi tėvystė yra susijusi su asmeninėmis vertybėmis įvairiais statistiškai reikšmingais ryšiais (žr. 7 lentelė): didesnės reaktyvios tėvystės patirtys labiau susijusios su galios ($\beta = 0,11$, $p < 0,01$) ir konformizmo ($\beta = 0,13$, $p < 0,001$) vertybių didesne reikšme, o labiau išreikšta stimuliuojanti tėvystė sietina su savidirekcijos ($\beta = 0,19$, $p < 0,001$) ir universalizmo ($\beta = 0,13$, $p < 0,001$) vertybėmis. Taigi, transformacijos kohortoje gauname gana panašius rezultatus kaip kultūrinio šoko kartoje, bet verta pastebėti, kad tėvystės stiliai nebėra tokie svarbūs prognostiniai vertybių kintamieji transformacijos kohortoje. Be to, dar identifiukuotas papildomas statistiškai reikšmingas sąryšis, kad patirta reaktyvi tėvystė yra neigiamai susijusi su savidirekcijos ($\beta = -0,12$, $p < 0,001$) reikšme asmens gyvenime.

7 lentelė

Regresijos modeliai, tikrinantys asmeninių vertybių ir tėvystės stilių priklausomybę transformacijos kohortoje

	B	SP	β	95 % PI	
				ŽR	VR
Galia					
Stimuliuojanti tėvystė	0,02	0,02	0,02	-0,03	0,06
Reaktyvi tėvystė	0,08	0,02	0,11**	0,03	0,12
Savidirekcija					
Stimuliuojanti tėvystė	0,13	0,02	0,19***	0,09	0,18
Reaktyvi tėvystė	-0,08	0,02	-0,12***	-0,13	-0,04
Konformizmas					
Stimuliuojanti tėvystė	0,03	0,02	0,04	-0,02	0,08
Reaktyvi tėvystė	0,09	0,02	0,12***	0,04	0,13
Universalizmas					
Stimuliuojanti tėvystė	0,08	0,02	0,13***	0,04	0,12
Reaktyvi tėvystė	-0,03	0,02	-0,04	-0,06	0,01

Pastaba: B – nestandartizuotas beta koef., SP – standartinė paklaida, β – standartizuotas beta koef., ŽR ir VR yra 95 % pasikliautinojo intervalo žemutinė ir viršutinė riba. $R^2_{galia} = 0,02$; $R^2_{savidirekcija} = 0,03$; $R^2_{konformizmas} = 0,03$; $R^2_{universalizmas} = 0,02$.

*** $p < 0,001$; ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$

Toliau pateikiamos tendencijos (žr. 8 lentelė), kaip akademiniai pasiekimai priklauso nuo santykio su tėvais ir vertybių transformacijos kohortoje. Konformizmas ir universalizmas, kaip vertybės, nėra statistiškai reikšmingai susijusios su akademineis pasiekimais, bet abu tėvystės stiliai ir galia bei savidirekcijos vertybės yra reikšmingi kintamieji. Taigi, šioje kohortoje, palyginti su prieš tai aptartąja vyriausia karta, universalizmas pakeičia galią kaip svarbią vertybę. Galios, kaip vertybės, reikšmė mažino šios kartos asmenų pasiekimus mokykloje ($\beta = -0,09$, $p < 0,01$). Bet be šio skirtumo, kitos tendencijos išlieka tos pačios kaip kultūrinio šoko kohortoje: savidirekcija ($\beta = 0,17$, $p < 0,001$) didina akademinius pasiekimus kaip ir stimuliuojančios tėvystės patirtys vaikystėje ($\beta = 0,23$, $p < 0,001$), o reaktyvi tėvystė ($\beta = -0,11$, $p < 0,01$) turi neigiamą efektą pasiekimams mokykloje. Vis dėlto kelių analizės modelis (žr. 2 pav.) identifikuoja, kad pasirinktas tėvystės stilius yra stipresnis faktorius, kuris leidžia prognozuoti pasiekimus mokykloje, nei asmeninės vertybės. Vadinasi, kelių analizės rezultatai leidžia kelti hipotezes, kad stimuliuojanti tėvystė ir reaktyvi tėvystė turi ne tik tiesioginį efektą akademinėi sėkmei mokykloje per galios ir savidirekcijos vertybių reikšmę.

8 lentelė

Regresijos modelis, tikrinantis akademinės sėkmės priklausomybę nuo tėvystės stilių ir asmeninių vertybių transformacijos kohortoje

	B	SP	β	95 % PI	
				ŽR	VR
Stimuliuojanti tėvystė	0,33	0,05	0,23***	0,23	0,42
Reaktyvi tėvystė	-0,15	0,05	-0,11**	-0,24	-0,06
Galia	-0,18	0,07	-0,09**	-0,31	-0,04
Savidirekcija	0,35	0,08	0,17***	0,20	0,50
Konformizmas	-0,01	0,07	0,01	-0,14	0,13
Universalizmas	0,16	0,09	0,07	-0,01	0,33

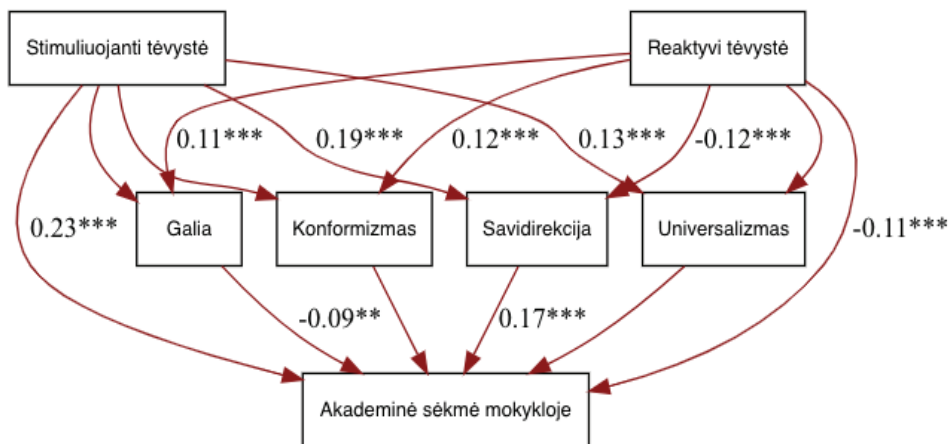
Pastaba: B – nestandartizuotas beta koef., SP – standartinė paklaida, β – standartizuotas beta koef., ŽR ir VR yra 95% pasikliautinojo intervalo žemutinė ir viršutinė riba.

$R^2_{\text{akademinė sėkmė mokykloje}} = 0,11$.

*** $p < 0,001$; ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$;

2 paveikslas

Kelių analizės akademinės sėkmės mokykloje transformacijos kohortai modelis

Buvo atlikta mediacinė analizė, siekiant atskleisti, ar tėvystės stilius turi netiesioginį efektą akademiniam pasiekimams mokykloje per tam tikrų vertybių ugdymą (žr. 9 lentelė). Identifikuota, kad reaktyvi tėvystė per galios ($\beta = 0,0001$, $p > 0,05$) ar savidirekcijos ($\beta = -0,01$, $p > 0,05$) vertybes turėjo netiesioginį efektą mokyklos pasiekimams. Stimuliuojanti tėvystė pasižymi reikšmingu netiesioginiu efektu didesniems akademiniam pasiekimams per savidirekcijos vertybę ($\beta = 0,03$, $p < 0,001$). Beje, gautas netiesioginis minėtos tėvystės efektas kultivuojant savidirekciją, kaip vertybę, yra būdingas tiek transformacijos, tiek kultūrinio šoko kohortoms, bet palyginus netiesioginius efektus pastebima, kad šis efektas sumažėja transformacijos kohortoje.

9 lentelė

Regresijos modelis, tikrinantis akademinės sėkmės ir tėvystės stiliaus netiesioginį efektą transformacijos kohortoje

	B	SP	β	95 % PI	
				ŽR	VR
Stimuliuojančios tėvystės priklausomai nuo savidirekcijos efektas					
<i>Netiesioginis efektas</i>					
Stimuliuojanti tėvystė * Savidirekcija -> Akademinė sėkmė	0,04	0,01	0,03***	0,02	0,06
<i>Visas efektas</i>					
Stimuliuojanti tėvystė + Savidirekcija -> Akademinė sėkmė	0,31	0,05	0,22***	0,22	0,41

Reaktyvios tėvystės priklausomai nuo galios efektas					
<i>Netiesioginis efektas</i>					
Stimuliuojanti tėvystė * Universalizmas --> Akademinė sėkmė	0,00	0,01	0,00	-0,02	0,01
<i>Visas efektas</i>					
Stimuliuojanti tėvystė + Universalizmas --> Akademinė sėkmė	-0,07	0,04	-0,05	-0,15	0,02
Reaktyvios tėvystės priklausomai nuo savidirekcijos efektas					
<i>Netiesioginis efektas</i>					
Reaktyvi tėvystė * Savidirekcija --> Akademinė sėkmė	-0,02	0,01	-0,01	-0,04	0,00
<i>Visas efektas</i>					
Reaktyvi tėvystė + Savidirekcija --> Akademinė sėkmė	-0,07	0,05	-0,05	-0,16	0,02

Pastaba: B – nestandartizuotas beta koef., SP – standartinė paklaida, β – standartizuotas beta koef., ŽR ir AR yra 95 % pasikliautinojo intervalo žemutinė ir viršutinė riba.
***p < 0,001; **p < 0,01; *p < 0,05

Kelių analizės modeliai nepriklausomybės kohortoje

Analizuotos ir jauniausios kartos (tyrime įvardijamos kaip nepriklausomybės kohorta) vertybinių orientacijų ir santykio su tėvais sąsajos (žr. 10 lentelė). Tikrinta, ar stimuliuojanti bei reaktyvi tėvystė yra apskritai reikšmingi kintamieji, leidžiantys prognozuoti asmenines vertybes. Reaktyvus tėvų santykis su vaiku statistiškai reikšmingai padidina asmens gyvenime galios ($\beta = 0,12$, $p < 0,001$), konformizmo ($\beta = 0,12$, $p < 0,001$) vertybių reikšmę, bet sumažina universalizmo ($\beta = -0,09$, $p < 0,05$) raišką. Stimuliuojanti tėvystė teigiamai susijusi su savidirekcija ($\beta = 0,13$, $p < 0,01$), universalizmu ($\beta = 0,16$, $p < 0,001$) ir netgi konformizmu ($\beta = 0,08$, $p < 0,001$). Minėta kohorta pasižymi gerokai įvairesnėmis tėvystės sąsajomis su asmeninėmis vertybėmis nei kitos kohortos. Nepriklausomybės kohortoje nebėra tik kontrastuojančių sąsajų tarp vertybių ir tėvystės, kai vienas labiau išreikštas tėvystės stilius didina konkrečią vieną vertybę, o kitas kaip tik mažina tos pačios vertybės svarbą. Pastebėta, kad konformizmas, kaip vertybė, yra teigiamai susijusi su abiem tėvystės modeliais.

10 lentelė

Regresijos modeliai, tikrinantys asmeninių vertybių ir tėvystės stilių priklausomybę nepriklausomybės kohortoje

	B	SP	β	95 % PI	
				ŽR	VR
Galia					
Stimuliuojanti tėvystė	0,02	0,03	0,02	-0,05	0,08
Reaktyvi tėvystė	0,09	0,03	0,12**	0,04	0,15
Savidirekcija					
Stimuliuojanti tėvystė	0,1	0,03	0,13**	0,04	0,17
Reaktyvi tėvystė	-0,03	0,02	-0,05	-0,08	0,02
Konformizmas					
Stimuliuojanti tėvystė	0,07	0,03	0,08*	0,01	0,14
Reaktyvi tėvystė	0,08	0,03	0,12**	0,03	0,14
Universalizmas					
Stimuliuojanti tėvystė	0,12	0,03	0,16***	0,05	0,18
Reaktyvi tėvystė	-0,06	0,02	-0,09*	-0,1	-0,01

Pastaba: B – nestandartizuotas beta koef., SP – standartinė paklaida, β – standartizuotas beta koef., ŽR ir AR yra 95 % pasikliautinojo intervalo žemutinė ir viršutinė riba.

$R^2_{galia} = 0,02$; $R^2_{savidirekcija} = 0,02$; $R^2_{konformizmas} = 0,03$; $R^2_{universalizmas} = 0,02$.

*** $p < 0,001$; ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$.

Labai svarbu aptarti, ar apskritai vertybės kartu su tėvystės stiliumi tiesiogiai siejasi su akademiniiais pasiekimais (žr. 11 lentelė). Nepriklausomybės kohortos asmenų rezultatai yra panašūs į transformacijos kohortos asmenų rezultatus. Konformizmas ir universalizmas, kaip statistiškai reikšmingi faktoriai, neleidžia prognozuoti sėkmingų mokyklos rezultatų, o galia ir savidirekcija kartu su tėvystės santykiais yra statistiškai reikšmingi. Galios svarba mažina asmeninius pasiekimus mokykloje ($\beta = -0,12$, $p < 0,01$), kaip ir reaktyvi tėvystė ($\beta = -0,15$, $p < 0,001$) turi neigiamą efektą akademinėi sėkmei. Savidirektyvumo ($\beta = 0,14$, $p < 0,01$) svarba ir stimuliuojančios tėvystės ($\beta = 0,30$, $p < 0,001$) patirčių raiška vaikystėje kaip tik padidina akademinę sėkmę. Reikia paminėti, kad nepriklausomybės kohortoje išauga tiek asmeninių vertybių, tiek tėvų ir vaikų santykio svarba akademiniams pasiekimams palyginti su kitomis kohortomis, bet kartu išlieka tendencija, kad tėvystės stilius turi didesnę reikšmę nei asmeninės vertybės.

11 lentelė

Regresijos modelis, tikrinantis akademinės sėkmės priklausomybę nuo tėvystės stilių ir asmeninių vertybių nepriklausomybės kohortoje

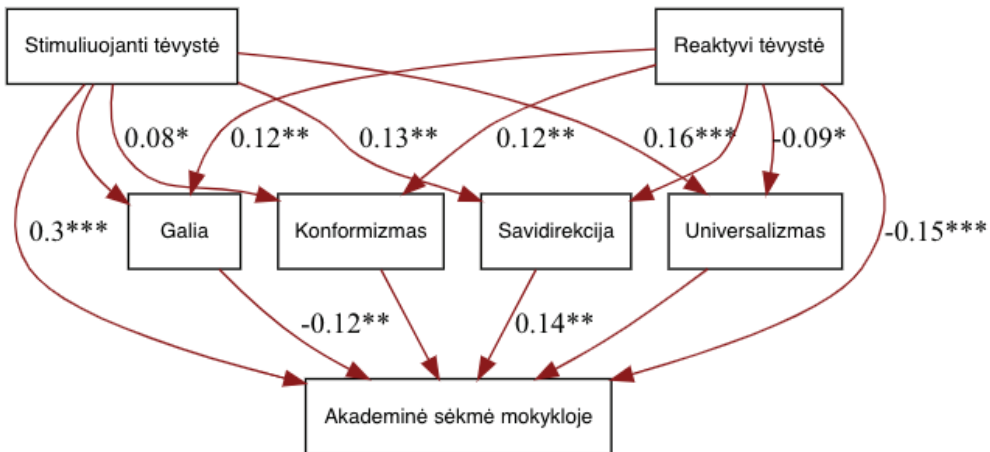
	B	SP	β	95 % PI	
				ŽR	VR
Stimuliuojanti tėvystė	0,47	0,07	0,30***	0,34	0,60
Reaktyvi tėvystė	-0,20	0,05	-0,15***	-0,29	-0,10
Galia	-0,22	0,07	-0,12**	-0,37	-0,08
Savidirekcija	0,28	0,09	0,14**	0,10	0,45
Konformizmas	0,12	0,07	0,06	-0,02	0,25
Universalizmas	0,16	0,09	0,07	-0,02	0,33

Pastaba: B – nestandartizuotas beta koef., SP – standartinė paklaida, β – standartizuotas beta koef., ŽR ir VR yra 95 % pasikliautinojo intervalo žemutinė ir viršutinė riba. $R^2_{\text{akademinė sėkmė mokykloje}} = 0,14$
 *** $p < 0,001$; ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$

Bendrieji akademinės sėkmės regresiniai modeliai priklausomai nuo asmeninių vertybių ir santykio su tėvyste sąsajų pateikiami 3 paveiksle.

3 paveikslas

Kelių analizės akademinės sėkmės mokykloje nepriklausomybės kohortai modelis

Kelių analizėje gauti statistiškai reikšmingi keliai ar kryptys suteikia galimybę kelti prielaidas, kad galbūt tėvų ir vaikų santykis per galios ir savidirekcijos vertybes netiesiogiai turi efektą akademinėi sėkmei mokykloje. Galima atmesti prielaidą, kad reaktyvi tėvystė per galios stimuliavimą ($\beta = 0,01$, $p > 0,05$) turėjo apskritai netiesioginį efektą jauniausios kartos atstovų pasiekimams mokykloje. Kitą prielaidą apie nepriklausomybės kohortą,

kad stimuliuojanti tėvystė turėjo efektą akademinėi sėkmei per savidirekcijos vertybės diegimą, galime priimti. Stimuliuojanti tėvystė pasižymi statistiškai reikšmingu mažu netiesioginiu efektu per savidirekcijos vertybes ($\beta=0,02$, $p<0,001$) akademinėi sėkmei, o šis gautas efektas atskleidžia, kad stimuliuojanti tėvystė per savidirektyvumo kultivavimą pozityviai veikia akademinis pasiekimus mokykloje. Šis gautas netiesioginis minėtos tėvystės efektas stiprinant pasiekimus mokykloje per savidirekcijos kultivavimą buvo pastebėtas tiek transformacijos, tiek kultūrinio šoko, tiek nepriklausomybės kohortose

12 lentelė

Regresijos modelis, tikrinantis akademinės sėkmės ir tėvystės stiliaus netiesioginį efektą nepriklausomybės kohortoje

	B	SP	β	95 % PI	
				ŽR	VR
Stimuliuojančios tėvystės priklausomai nuo savidirekcijos efektas					
<i>Netiesioginis efektas</i>					
Stimuliuojanti tėvystė * Savidirekcija -> Akademinė sėkmė	0,03	0,01	0,02*	0,00	0,05
<i>Visas efektas</i>					
Stimuliuojanti tėvystė + Savidirekcija -> Akademinė sėkmė	0,46	0,07	0,29***	0,32	0,59
Reaktyvios tėvystės priklausomai nuo galios efektas					
<i>Netiesioginis efektas</i>					
Stimuliuojanti tėvystė * Universalizmas --> Akademinė sėkmė	0,00	0,01	0,01	-0,02	0,01
<i>Visas efektas</i>					
Stimuliuojanti tėvystė + Universalizmas --> Akademinė sėkmė	-0,11	0,05	-0,08*	-0,21	-0,01

Pastaba: B – nestandartizuotas beta koef., SP – standartinė paklaida, β – standartizuotas beta koef., ŽR ir AR yra 95 % pasikliautinojo intervalo žemutinė ir viršutinė riba.

*** $p < 0,001$; ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$

Išvados

Apibendrinant rezultatus, galima teigti, kad tėvų ir kiekvienos kartos atstovų santykis buvo skirtingas, tėvystė buvo skirtingai išpildoma, o tėvų ir vaiko santykis Lietuvoje skirtingu laikmečiu buvo dinamiškas reiškinys. Rezultatai atskleidė, kad vyresnės kartos iš savo tėvų patyrė labiau prižiūrintį, kontroliuojantį, paternalistinį globos santykį, kuris gali būti įvardijamas kaip reaktyvi tėvystė. Bet šio tėvystės stiliaus raiška menkėja ir didėja stimuliuojančios tėvystės vaidmuo Lietuvos šeimose. Stimuliuojančios tėvystės santykis labiau suderintas su pomaterialios visuomenės vertybėmis, ugdančiomis savarankišką

vaiko asmenybę. Taip pat pasitvirtina kelta prielaida, kad individualistinės vertybės, kaip savidirekcija ar galios siekimas, yra svarbesnės jaunesnei nei vyriausiai kartai. Tai sutampa su kitų tyrimų tendencijomis, kur konservatyvesnės visuomenės sluoksniuose vaiko ir tėvų santykiai yra grindžiami tradicija ir hierarchiniais santykiais, o individualistinėse šeimose labiau skatinamas vaiko nepriklausomumas, atsakomybė ir savirealizacija (Johansson ir kt., 2014; Trommsdorff, Nauck, 2005). Be to, tai patvirtina ilgalaikių sociologinių tyrimų tendencijas, kad šiuolaikinės Lietuvos jaunimo vertybinės orientacijos keičiasi vis labiau link individualistinių vertybių (Savicka, 2015; Žiliūkaitė, 2007; Žiliūkaitė ir kt., 2016). Vis dėlto negalima teigti, kad kolektyvistinės – universalizmo ir konformizmo – vertybės būdingos tik vyresnėms kohortoms, nes jos patyrė konservatyvesnius tėvystės modelius. Konformizmas yra daugiau išreikštas tarp vyresnės kartos, o universalizmas, kaip bendras socialinio teisingumo siekimas, yra būdingesnis jaunesnei kartai.

Lietuvoje reaktyvi tėvystė yra susijusi su tradicinei visuomenei aktualesnėmis vertybėmis – galios siekimu ir konformizmu, o stimuliuojantis tėvystės stilius su pomoderniai visuomenei priskirtinoms vertybėmis – savidirekcija ir universalizmu. Ištyrus atskirai akademinį pasiekimų mokykloje ir tėvų ir vaiko santykio sąsajas, galima teigti, kad stimuliuojantis tėvystės stilius didina, o reaktyvus – mažina visų kartų mokinių pasiekimus. Pastebėtina, kad stimuliuojančio tėvystės santykio su vaiku sąryšis su vaiko pasiekimais yra gerokai didesnis, o šio tėvystės stiliaus reikšmė vis didėja su jaunesne karta Lietuvoje. Pomaterialios vertybinės orientacijos yra susijusios su visų Lietuvos kartų pasiekimais mokykloje, t. y. asmenys, kurie labiau vertina savidirekciją ir universalizmą kaip savo gyvenimą organizuojančius principus, geriau vertino savo akademinę sėkmę, o stipriausia akademinės sėkmės sąsaja nustatyta su savidirekcija, kaip vertybe. Tai glaudžiai siejasi su ilgalaikę „Lietuva 2030“ strategijos ugdymo ir švietimo sistemos vystymosi vizija skatinti kūrybingumą ir inovatyvumą, kadangi savidirektyvumas stipriausiai susijęs su geresniais akademiniais pasiekimų vertinimais Lietuvoje.

Apibendrinant intrakohortinės analizės rezultatus, pastebėta, kad visos kohortos, kuriose buvo didesnis savidirekcijos ar universalizmo išreikštumas, pasižymėjo geresniais pasiekimais mokykloje. Be to, stimuliuojančios tėvystės patirtys didino akademinę sėkmę, o reaktyvios tėvystės palaikomas santykis ją mažino. Minėtos asmeninės vertybės, sąlygojančios akademinį pasiekimą, yra mažiau susijusios nei tėvų ir vaikų palaikomas santykis. Taip pat stebimas netiesioginis vaikui diegiamų vertybių efektas jo pasiekimams, kai stimuliuojanti tėvystė padidina savidirekcijos reikšmę, o pastaroji padidina akademinę sėkmę visose kohortose. Reikia paminėti, kad nepriklausomybės kohortoje / jauniausioje kartoje išauga tiek asmeninių vertybių, tiek tėvų ir vaikų santykio svarba akademiniam pasiekimams palyginti su kitomis dviem kohortomis, bet kartu tėvystės stilius yra stipresnis faktorius, prognozuojantis pasiekimus mokykloje, nei asmeninės vertybės jau visose kartose. Šie rezultatai leidžia kelti prielaidą, kad įtraukus mokymą (Galkienė, Monkevičienė, 2023), tėvų įtraukimas į bendradarbiavimą su mokytojais (Valantinas, Čiuladienė, 2012; Rakickienė, 2015) sudaro prielaidas atsirasti stimuliuojančios tėvystės

potencialui namuose. Taigi, gauti rezultatai papildo Geros mokyklos koncepcijos (2015) gaires, kad stimuliuojantis tėvystės stilius turi tiesioginį efektą mokinio brandai, jo asmenybės vystymuisi ir netiesioginį efektą paties mokinio akademiniam pasiekimams gerinti.

Padėka

Autorius nori padėkoti Lietuvos mokslo tarybai (LMT). Straipsnis yra parengtas remiantis įgyvendinto „Lietuvos visuomenės kartų (ne)saugumo patirtys: gyvenimo trajektorijų pasirinkimo motyvai ir galimybės (MOSAUGA)“ (Sut. Nr. S-MIP-19-21) projekto (finansuoto pagal LMT Mokslininkų grupių projekto programą) duomenimis.

Literatūra

- Ališauskienė, S., & Miltenienė, L. (2018). Inkluzinis ar įtraukusis ugdymas: socialinių konstruktyvų interpretacijos švietimo kaitos kontekste. *Special Education*, 1(38), 11–32. <https://doi.org/10.21277/se.v1i38.430>
- Beck-Gernsheim, E. (1998). On the way to a post-familial family: from a community of need to elective affinities. *Theory, Culture and Society*, 15, 53–70. <https://doi.org/10.1177/0263276498015003004>
- Beck, U., & Beck-Gernsheim, E. (1995). *The normal chaos of love*. Polity Press.
- Beck, U., & Beck-Gernsheim, E. (2002). *Individualisation*. Sage.
- Brannen, J., & Nilsen, A. (2002). Young people's time perspectives: from youth to adulthood. *Sociology*, 36(3), 513–537. <https://doi.org/10.1177/0038038502036003002>
- Castro, M., Expósito-Casas, E., López-Martín, E., Lizasoain, L., Navarro-Asencio, E., & Gaviria, J. S. (2015). Parental involvement on student academic achievement: A meta-analysis. *Educational Research Review*, 14, 33–46. <https://doi.org/10.1016/j.edurev.2015.01.002>
- Clegg, S. (2004). Critical readings: progress files and the production of the autonomous learner. *Teaching in Higher Education*, 9(3), 287–298. <https://doi.org/10.1080/1356251042000216615>
- Čiuladienė, G., & Valantinas, A. (2016). Tėvų ir mokyklos bendradarbiavimo gairės: ką atskleidžia kritiški tėvų atsiliepimai apie ugdymo procesą. *Acta Paedagogica Vilnensia*, 37, 45–57. <https://doi.org/10.15388/ActPaed.2016.37.10465>
- Čiuladienė, G., Valantinas, A. (2016). Tėvų ir mokyklos bendradarbiavimo gairės: ką atskleidžia kritiški tėvų atsiliepimai apie ugdymo procesą. *Acta Paedagogica Vilnensia*, 37, 45–57. <https://doi.org/10.15388/ActPaed.2016.37.10465>
- Driessen, F., Smit, F., & Slegers, P. (2013). Parental involvement and educational achievement. *British Educational Research Journal*, 31(4), 509–532. <https://doi.org/10.1080/01411920500148713>
- Edwards, R., & Gillies, V. (2004). Support in parenting: Values and consensus concerning who to turn to. *Journal of Social Policy*, 33(4), 627–647. <https://doi.org/10.1017/S0047279404008037>
- Fox, J., Nie, Z., & Byrnes, J. (2021). *Sem: structural equation models. R package version, 3*, 1–13. <https://CRAN.R-project.org/package=sem>

- Galkienė, A., & Monkevičienė, O. (Eds). (2023). *Sėkmingas įtraukusis ugdymas: tvaraus ugdymo proceso modeliavimas*. Vytauto Didžiojo universitetas.
- Geros mokyklos koncepcija. (2015). Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2015 m. gruodžio 21 d. įsakymas Nr. V-1308. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/46675970a82611e59010bea026bdb259?jfwid=32wf90sn>
- Giddens, A. (1991). *Modernity and self-identity: Self and society in the late modern age*. Polity Press.
- Giddens, A. (1992). *The transformation of intimacy: Sexuality, love and eroticism in modern*. Stanford University Press.
- Gillies, V. (2005). Meeting parents' needs? Discourses of 'support' and 'inclusion' in family policy. *Critical Social Policy*, 25(1), 70–90. <https://doi.org/10.1177/0261018305048968>
- Jasilionis, D., Stankūnienė, V., Maslauskaitė, & A., Stumbrys, D. (2015). *Lietuvos demografinių procesų diferenciacija: Mokslo studija*. Lietuvos socialinių tyrimų centras.
- Johansson, E., Cobb-Moore, C., Lunn-Brownlee, J., Walker, S., Boulton-Lewis, G., & Ailwood, J. (2014). Children's perspectives on values and rules in Australian early education. *Australasian Journal of Early Childhood*, 39(2), 12–20. <https://doi.org/10.1177/183693911403900203>
- Juodaitytė, A. (2002). Vaikystės kaip ugdymo vertybės sampratų genezė. *Pedagogika*, 57, 5761.
- Juodaitytė, A. (2014). Vaikų individualizuoto ugdymo pedagoginės rekonstrukcijos: diskursai ir metakontekstai. *Pedagogika*, 1(66), 237–248.
- Juškienė, V., & Stasiulienė, V. (2019). Mokyklos ir šeimos komunikacijos modelis. *Pedagogika*, 133(1), 227–247. <https://doi.org/10.15823/p.2019.133.13>
- Kanopienė, V., Mikulionienė, S., & Česnuitytė, V. (2015). *Lietuvos šeima Europos kontekste*. Mykolo Romerio universitetas.
- Kohli, M. (2015). Cleavages in ageing societies: Generation, age, or class? In B. Marin (Ed.), *The future of welfare in a global Europe*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315239446>
- Kohli, M., & Meyer, J. W. (1986). Social structure and social construction of life stages. *Human Development*, 29, 145–149. <https://doi.org/10.1159/000273038>
- Kraniauskienė, S. (2013). Normatyvinis ir funkcinis kartų solidarumas Lietuvoje. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 32(1), 89–121. <https://doi.org/10.15388/SocMintVei.2013.1.1848>
- Kraniauskienė, S., & Kraniauskas, L. (2020). Kartų vidinės variacijos tyrimas: gyvenimo eigos paradigma. *Filosofija. Sociologija*, 31 (4), 339–348. <https://doi.org/10.6001/fil-soc.v31i4.4349>
- Lara, L., & Saracostti, M. (2019). Effect of parental involvement on children's academic achievement in Chile. *Frontiers in Psychology*, 10, Article 1464. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.01464>
- Leonavičius, V., & Ozolinčiūtė, E. (2015). Gap year students in Lithuania: the value orientations of children from wealthy social groups. *International Studies in Sociology of Education*, 25 (1), 38–62. <https://doi.org/10.1080/09620214.2014.990252>
- Leonavičius, V., & Rutkienė, A. (2010). *Aukštojo mokslo sociologija: studijų pasirinkimas ir vertinimas*. Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
- Liefbroer, A. C., & Toulemon, L. (2010). Demographic perspectives on the transition to adulthood. *Advances in Life Course Research*, 15(2/3), 53–120. <https://doi.org/10.1016/j.alcr.2010.10.002>

- Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.425517?positionInSearchResults=0&searchModelUUID=d4f66191-c67d-43e2-89a7-e69f5564ad3d>
- Lishinski, A. (2021). *LavaanPlot: Path diagrams for ‘Lavaan’ models via ‘DiagrammeR, R package version 0.6.2*. <https://CRAN.R-project.org/package=lavaanPlot>
- Mayer, K. (2000). Promises fulfilled? A review of 20 years of life course research. *European Journal of Sociology*, 41(2), 259–282.
- Mannheim, K. (1952). The problem of generations. In P. Kecskemeti (Ed.), *Essays on the sociology of knowledge*. Routledge.
- Maslauskaitė, A., & Baublytė, M. (2012). *Skyrybų visuomenė*. LSTC.
- Maslauskaitė, A., & Gedvilaitė-Kordušienė, M. (2021). Intergenerational Family Solidarity in Lithuania: Context and Patterns, In I. Albert, M. Emirhafizovic, C. N. Shpigelman, & U. Trummer (Eds.), *Families and family values in society and culture*. Information Age Publishing.
- Maslauskaitė, A., & Stankūnienė, V. (2007). *Šeima abipus sienų: Lietuvos transnacionalinės šeimos genezė, funkcijos, raidos perspektyvos*. Socialinių tyrimų institutas.
- Maslauskaitė, A., Baublytė, M. (2015). Gender and re-partnering after divorce in four Central European and Baltic countries. *Czech Sociological Review*, 51(6), 1023–1047. <http://dx.doi.org/10.13060/00380288.2015.51.6.227>
- Maslauskaitė, A., Tereškinas, A., Baublytė, M., Kudinavičiūtė-Michailovienė, I., & Stankūnienė, V. (2017). Demografija visiems: informacinis biuletenis [elektroninis išteklius], Nr. 4. Vytauto Didžiojo universitetas. <http://dx.doi.org/10.7220/2351-6887.4>
- McCourt, D. M. (2012). The “problem of generations” revisited: Karl Mannheim and the sociology of knowledge in international relations. In Steele B. J., Acuff J. M. (Eds.), *Theory and application of the “generation” in international relations and politics*. Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/9781137011565_3
- Neumann, J. W. (2013). Developing a new framework for conceptualizing “student-centered learning”. *The Educational Forum*, 77(2), 161–175. <https://doi.org/10.1080/00131725.2012.761313>
- OECD. (2023). *Strengthening upper secondary education in Lithuania*, OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/a69409d7-en>.
- Paleckytė, R. (2000). Altruizmo vertybių internalizacija. *Pedagogika*, 44, 81–90.
- Pilcher, J. (1994). Mannheim’s Sociology of generations: An undervalued legacy. *The British Journal of Sociology*, 45(3), 481–495. <https://doi.org/10.2307/591659>
- Pitt-Catsoupes, M., & McNamara, T. (2016). Life course complexities situated in contemporary age demographics. *Community, Work & Family*, 19(2), 148–170, <https://doi.org/10.1080/13668803.2016.1134122>
- Rakickienė, L. (2015). *Pradinio mokyklinio amžiaus vaikų vykdomosios funkcijos ir mokyklinė sėkmė* [Daktaro disertacija, Vilniaus universitetas]. Vilnius.

- Raudienė, I. (2018). Formuojamojo vertinimo raiška Lietuvos mokyklose: ką rodo nacionaliniai mokinių pasiekimų tyrimai? *Socialinis ugdymas*, 50(3), 103–116. <https://doi.org/10.15823/su.2018.22>
- Rosseel, Y. (2012). Lavaan: An R package for structural equation modeling. *Journal of Statistical Software*, 48(2), 1–36. <https://doi.org/10.18637/jss.v048.i02>
- Savicka, A. (2015). Postmaterialiųjų vertybių raida netikrumo sąlygomis. Lietuvos atvejis. *Sociologija. Mintis ir veiksmas*, 2(37), 106–119. <https://doi.org/10.15388/SocMintVei.2015.2.9867>
- Smit, F., Driessen, G., Sluiter, R., & Slegers, P. (2023). Types of parents and school strategies aimed at the creation of effective partnerships. *International Journal about Parents in Education*, 1(1), 45–52. <https://doi.org/10.54195/ijpe.18248>
- Targamadzė, V. (2021). Geros mokyklos koncepcija: sampratos naratyvas. *Tiltai*, 74(2), 53–62. <https://doi.org/10.15181/tbb.v74i2.1366>
- Timonen, V., & Conlon, C. (2015). Beyond Mannheim: Conceptualising how people ‘talk’ and ‘do’ generations in contemporary society. *Advances in Life Course Research*, 24, 1–9. <https://doi.org/10.1016/j.alcr.2015.03.001>
- Timonen, V., Conlon, C., Scharf, T., & Carney, G. (2013). Family, state, class and solidarity: re-conceptualising intergenerational solidarity through the grounded theory approach. *European Journal of Ageing*, 10(3), 171–179. <https://doi.org/10.1007/s10433-013-0272-x>
- Trommsdorff, G., & Nauck, B. (2005). The value of children in cross-cultural perspective. *Case Studies From Eight Societies*. Pabst Science Publishers.
- Tulviste, T. (2013). Socialization values of mothers and fathers: Does the child’s age matter? *Trames*, 17(2), 129–140. <https://doi.org/10.3176/tr.2013.2.02>
- Tulviste, T., Mizera, L., & De Geer, B. (2012). Socialization values in stable and changing societies: a comparative study of Estonian, Swedish, and Russian Estonian mothers. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 43(3), 480–497. <https://doi.org/10.1177/0022022111401393>
- Ülavere, P., & Veisson, M. (2015). Values and values education in Estonian preschool child care Institutions. *Journal of Teacher Education for Sustainability*, 17(2), 108–124. <https://doi.org/10.1515/jtes-2015-0014>
- Valantinas, A., & Čiuladienė, G. (2012). Tėvų į(si)traukimas į vaikų ugdymą: ar tai problema Lietuvos mokyklose? *Socialinis darbas*, 11(2), 401–410.
- Vasiliauskas, R. (2005). Vertybių ugdymo teoriniai ir praktiniai aspektai. *Acta Paedagogica Vilnensia*, 14, 8–17. <https://doi.org/10.15388/ActPaed.2005.14.9748>
- Wong, K. M. (2020). A design framework for enhancing engagement in studentcentered learning: own it, learn it, and share it” by Lee and Hannafn (2016): an international perspective. *Education Technology Research and Development*, 69, 93–96. <https://doi.org/10.1007/s11423-020-09842-w>
- Žilys, A., & Jarašiūnaitė, G. (2020). Gyvenimo etapų ir pageidautinos gyvenimo įvykių pradžios vertinimas Lietuvoje: Svarbiausi nacionaliniai 9-osios Europos socialinio tyrimo bangos rezultatai. *Svarbiausių nacionalinių EST rezultatų serija 3*. Vytauto Didžiojo universitetas. <https://doi.org/10.7220/2669-2589.3>

Žiliukaitė, R. (2007). Vertybiniai pokyčiai Lietuvos visuomenėje: nuo tradicinių link sekuliarių – racionalių vertybių. *Sociologija. Mintis ir veiksmas*, 1, 116–130. <https://doi.org/10.15388/SocMintVei.2007.1.6030>

Žiliukaitė, R., Poviliūnas, A., & Savicka, A. (2016). *Lietuvos visuomenės vertybių kaita per dvidešimt nepriklausomybės metų*. Vilniaus universiteto leidykla.

The Effect of Values and Parents' Relationship With Children on Children's Academic Achievements in School: The Intra-Cohort Comparison Among 18-52-Year-Old Lithuanians

Apolonijus Žilys

Vytautas Magnus University, Department of Sociology, Jonavos g. 66, LT-44194 Kaunas, Lithuania, apolonijus.zilys@vdu.lt

Summary

The study aims to reveal links on how academic achievements are dependent on children's values and their relationship with parents in Lithuania from a study of 18–52-year-old Lithuanians. Three age cohort groups were distinguished, and each cohort represents different historical and socialization (pre)conditions and experiences of the education system and society context. A general assumption was tested that each generation had different (material vs. post-material) value orientations and relationship(s) with parent(s) (reactive vs. stimulating parent-child relation), which influences academic achievements.

The results showcase that there is a significant relationship between academic achievements and personal values and experiences of parenting style. Stimulating parenting style is associated with a higher degree of academic success, while reactive parenting has decreased achievements in all the cohorts. Post-material value orientations (especially self-direction as the value) are strongly linked with academic success. Inter-cohort differences indicate the importance that personal values and parenting has had greater effect on the younger generation's academic achievements compared to the older ones. A general inter-cohort tendency was found to be that parenting has had a greater effect across all the generations on being more successful in school than personal values. Stimulating parenting style via self-direction as the value has had a mediating effect on academic achievements as well.

Keywords: *academic achievements, values, value orientations, parents-child relationship, intergenerational differences, modern and post-modern society, Lithuania.*

Gauta 2023 11 30 / Received 30 11 2023
Priimta 2024 05 06 / Accepted 06 05 2024